

МІРАМ Г. Е.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕЯКІ СЕМАНТИЧНІ ЯВИЩА, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ СКЛАДНОЩІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

В статті розглядається низка семантичних явищ, що зумовлюють складнощі англо-українського перекладу текстів суспільно-політичного дискурсу, зокрема, об'єднання в межах синтаксичної конструкції елементів несумісних лексико-семантичних парадигм і англійські іменникові словосполучення з невизначеними семантичними відносинами між елементами. Пропонується модель перекладацьких реалій на основі семіотичного трикутника.

Ключові слова: семантичні процеси, англо-українській переклад, суспільно-політичний дискурс, лексико-семантичні парадигми, перекладацькі реалії.

В статье рассматриваются семантические явления, определяющие трудности англо-украинского перевода текстов общественно-политического дискурса, в частности, объединение в рамках синтаксической конструкции элементов несовместимых лексико-семантических парадигм и английские именные словосочетания с неопределенными семантическими отношениями. Предлагается модель переводческих реалий на основе семиотического треугольника.

Ключевые слова: семантические процессы, англо-украинский перевод, общественно-политический дискурс, лексико-семантические парадигмы, переводческие реалии.

Semantic phenomena underlying translation problems in English-Ukrainian translation of social and political discourse texts are discussed including co-occurrence of mismatching lexico-semantic paradigms in source syntactic structures and undefined semantic relations in noun clusters. A model of translation realia using Ogden-Richards triangle is suggested.

Key words: semantic phenomena, English-Ukrainian translation, social and political discourse, lexico-semantic paradigms, translation realia, Ogden-Richards triangle.

Англомовні тексти, які входять до суспільно-політичного дискурсу, поряд з текстами фахової тематики є найбільш поширеним навчальним матеріалом при викладанні англо-українського перекладу в межах курсів “Теорія та практика перекладу” і “Практикум перекладу” на різних відділеннях Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Вибір саме цього навчального матеріалу для викладання перекладу за програмами вказаних вище курсів пояснюється тим, що тексти суспільно-політичного дискурсу за багатством мовних явищ наближаються до літературних текстів і можуть слугувати невичерпним джерелом для ілюстрації перекладацьких закономірностей і проблем. Мовне багатство робить ці тексти багатим матеріалом також для лінгвістичних, зокрема, перекладацьких досліджень.

В англо-українському перекладі до 60 % суспільно-політичних текстів можна перекладати майже дослівно, завдяки культурній і типологічній спорідненості мов (див., наприклад, [1; 2]), яка знаходить своє відображення у схожості семантичних параметрів і граматичних систем. Інакше кажучи, більшість текстів цього дискурсу перекладається з англійської на українську за допомогою стандартних трансформацій.

Наведемо досить типовий приклад перекладу уривка з промови экс-президента США Дж. Буша :

Текст оригіналу:

Today, I'm announcing a new environmental approach that will clean our skies, bring greater health to our citizens and encourage environmentally responsible development in America and around the world.

Переклад:

Сьогодні я проголошую новий екологічний підхід, що очистить наше небо, принесе більше здоров'я нашим громадянам і стимулюватиме екологічно відповідальний розвиток в Америці і в усьому світі.

Однак разом з тим приблизно в сорока відсотках випадків переклад текстів згаданого дискурсу відбувається шляхом складних структурно-семантичних компенсацій мовою перекладу, обумовлених, зокрема, певними семантичними явищами у мові оригіналу, що є відомим джерелом перекладацьких складнощів і проблем [3; 4].

Зважаючи на актуальність проблеми, **метою** даного дослідження було обрано виявлення у англійських текстах суспільно-політичного дискурсу низки семантичних явищ, що зумовлюють складнощі англо-українського перекладу.

Таким чином, в якості **об'єкта** дослідження були обрані складнощі англо-українського перекладу, а семантичні явища що їх зумовлюють слугували його **предметом**.

З вищезазначених міркувань дослідження даних семантичних явищ було проведено на текстах статей газет і журналів суспільно-політичного дискурсу і промов політичних діячів Великобританії і США, що наводяться у підручнику “Основи перекладу” [5], якій є базовим при викладанні курсу “Теорія та практика перекладу” (англійська мова) на різних відділеннях Інституту міжнародних

відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відомо, що взаємна відповідність / розбіжність семантичних процесів і явищ у мовах оригіналу та перекладу є одним з найважливіших факторів, які обумовлюють змістову і формальну подібність або несхожість лексичних і синтаксичних засобів оригіналу і їх перекладацьких еквівалентів [6].

Якщо взяти за основу дещо спрощену для навчальних цілей, але прозору і наочну класифікацію перекладацьких еквівалентів, запропоновану в наших ранішніх роботах [7; 8], досить легко переконатись в тому, що перехід від *структурної еквівалентності* (майже повна граматична і семантична тотожність текстів оригіналу та перекладу) до *семантичної* і *прагматичної* (при яких тексти оригіналу та перекладу є граматично або семантично різними) відбувається в багатьох випадках завдяки певній сукупності нерегулярних семантичних явищ у тексті оригіналу [9].

Можна також стверджувати, що подібні семантичні нерегулярності у тексті оригіналу часто обумовлюють відхід від “регулярних відповідників” (згідно Я. Рецкеру [10]), або перехід на вищий рівень еквівалентності (за В. Комиссаровим [11]).

Результати формальних (алгоритмічних) досліджень перекладу, включаючи комп’ютерний переклад (див., наприклад, роботу Б. Дорр [12]), також доводять, що розбіжності лексичних елементів оригіналу і перекладацьких еквівалентів (*translation divergencies* і *translation mismatches*) обумовлює, зокрема, конкретна сукупність нерегулярних семантичних явищ.

На основі вищезазначених припущень в ході даного дослідження була зроблена спроба, користуючись засобами семантичного аналізу [13], виявити найтипівіші семантичні нерегулярності, які є причинами складнощів англо-українського перекладу.

Отримані наступні основні результати.

Одним з найбільш розповсюджених механізмів, що обумовлюють складнощі перекладу з англійської на українську є *об’єднання в межах синтаксичної конструкції елементів несумісних лексико-семантичних парадигм*.

У даному контексті доречно процитувати Д. Шмельова [14], якій одним з перших довів, що слова не мають тенденції до інтеграції, якщо їх формальна і семантична відокремленість відповідає семантичній

структурі лексичної парадигми, членами якої вони є, і, навпаки, елементи різних лексико-семантичних парадигм тяжіють до інтеграції.

Такого типу об'єднання елементів несумісних лексико-семантичних парадигм часто зустрічаються в англомовних літературних і публіцистичних текстах і є досить розповсюдженими в якості джерела метафор і семантично інтегрованих словосполучень.

Такі лексико-семантичні об'єднання (словосполучення), як правило, не піддаються перекладу засобами типових трансформацій і тому являються одним з основних джерел складнощів при перекладі.

Частіше за все такі семантичні нерегулярності зустрічаються в межах синтаксичних структур **AN** і **VN**.

В більшості випадків українськими перекладацькими відповідниками інтегрованих конструкцій типу **AN** і **VN** являються:

- **кальки**, наприклад:

hot subject – *гаряча тема*; cold war – *холодна війна*; fast food – *швидка їжа*, break silence – *порушувати мовчання*, warm up debates – *підігрівати дискусію*;

- **запозичення**:

fast food – *фастфуд*;

- **відповідники у формі описового перекладу**:

pink elephant – *недосяжна мрія*; blue mood – *сумний настрій*.

Проте об'єднання елементів несумісних лексико-семантичних парадигм зустрічаються в англомовних літературних і публіцистичних текстах не тільки у межах синтаксичних структур **AN** і **VN**.

Достатньо розповсюджені також випадки, коли в якості елементів несумісних парадигм виступають іменники, зокрема, у структурах типу **N of N**.

В цьому випадку також несумісність семантичних парадигм, до яких належать іменники-члени конструкції **N of N**, є джерелом утворення метафори, що виключає можливість дослівного перекладу.

Самими розповсюдженими способами перекладу таких утворень є або узагальнення (*handful of votes* – *незначна кількість голосів*), або відповідні українські метафори (*tons of money* – *купа грошей*).

Іншим, також достатньо широко розповсюдженим джерелом перекладацьких складнощів можуть бути *англійські іменникові словосполучення виду NN і NNN з невизначеними семантичними відносинами між елементами*.

Невизначеність семантичних відносин в подібних структурах вимагає відмови від типової трансформації, де в українському відповіднику синтаксично залежні елементи іменникового словосполучення вживаються в родовому відмінку (наприклад, *finance system* – *система фінансів*, *economy recovery plan* – *план відбудови економіки*), і пошуку оказіональних засобів перекладу, виходячи з контексту і фонових знань.

Наведемо декілька прикладів словосполучень з невизначеними семантичними відносинами між елементами:

office landlord – *фірма, що торгує офісними приміщеннями*;

mountain jacket – *альпіністська куртка*;

health scare – *побоювання з приводу стану здоров'я*;

election positioning – *виборча платформа*;

emergency safety officials – *відповідальні за безпеку у надзвичайних ситуаціях*.

Широко відомим джерелом складнощів в англо-українському перекладі є також так звані “перекладацькі реалії” – слова і вирази, що означають предмети, явища та ситуації, відсутні у практичному досвіді носіїв іншої мови [15].

Проведений аналіз семантико-семіотичної конфігурації перекладацької реалії на базі семіотичного трикутника Огдена, Річардса [16] дозволив запропонувати наступну типологію перекладацьких реалій.

Якщо скорочено записати денотат, концепт і знак, відповідно, як Д, К, і З, отримуємо наступні основні схеми реалій, що потребують різних підходів до перекладу.

Схема 1 :

Д (-) – К (+) – З (+) (наприклад, *kilt*, *wampum*).

Ця схема описує предмети, явища і т. п. відсутні у практиці носіїв української мови Д (-), але зрозумілі К (+) і закріплені у мовних знаках З (+), переважно через запозичення (наприклад, *кілт*, *вмпум*).

Схема 2 :

Д (+) – К (+) – З (-) (наприклад, *insider*, *brawn drain*, *trigger-happy*, *achiever*, *looser*).

Реалії цього типу існують у практиці носіїв мови перекладу Д (+), зрозумілі К (+), але на даний час ще не мають фіксованого відповідника З (-).

Найчастіше цей тип реалій перекладається описово, наприклад, *insider* – носій внутрішньої інформації, *brawn drain* – еміграція робітників фізичної праці, але при цьому в них присутній високий потенціал до запозичень.

Схема 3 :

Д (-) – К (-) – З (-) (наприклад, *middlebrow*, *community organizer*).

Цей тип реалій не тільки відсутній у практиці українців, але і не є цілком прозорим семантично. Тому фіксований еквівалент є відсутнім і дається описовий переклад в залежності від контексту, фонових знань і ситуації.

Таким чином, дослідження певних семантичних явищ в мові оригіналу (англійській), які є своєрідними виключеннями з регулярних семантичних парадигм, дозволяє стверджувати, що саме такі нерегулярні явища (несумісні парадигми, невизначені семантичні відносини, поняття, відсутні у практиці носіїв мови перекладу) є основним джерелом складнощів при перекладі на українську англомовних текстів, які належать до суспільно-політичного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жлуктенко Ю. О. Порівняльна граматики англійської та української мов / Юрій Олександрович Жлуктенко. – К. : Радянська школа, 1960. – 158 с.
2. *Explorations in Semantic Theory. Current Trends in Linguistics* / U. Weinreich / Ed. T.A. Sebeok. – The Hague – Paris, 1966 – Vol. 3 – P. 396–477.
3. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова / Николай Георгиевич Комлев. – М. : Наука, 1969. – 192 с.
4. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367 с.
5. Miram G. et al. Basic Translation / Guennadi Miram. – К. : Эльга, 2002. – 237 с.
6. Miram G. E. Translation algorithms / Guennadi Miram. – К. : Твім-Інтер, 1998. – 175 с.
7. Мирам Г. Э. Практический перевод / Геннадий Эдуардович Мирам. – К. : Ника-Центр, 2005. – 182 с.
8. Мирам Г. Э. Машинная интерпретация текста / Геннадий Эдуардович Мирам. – М. : НТИ, 1988. – Серия 2 : Информационные процессы и системы. – № 9. – С. 19–23.
9. Марчук Ю. Н. Методы моделирования перевода / Юрий Николаевич Марчук. – М. : Наука, 1985. – 201 с.
10. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Яков Иосифович Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с.
11. Комиссаров В. Н. Слово о переводе (Очерк лингвистического учения о переводе) / Вилен Наумович Комиссаров. – М. : Международные отношения, 1973. – 215 с.
12. Bonnie J. Dorr. Machine Translation Divergencies / Bonnie J. Dorr // *Computational Linguistics*. – Vol. 20, №4, 1994. – P. 597–634.
13. Медникова Э. М. Значение слова и методы его описания / Эсфирь Максимовна Медникова. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 208 с.
14. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Дмитрий Николаевич Шмелёв. – М. : Наука, 1973. – 280 с.
15. Нелюбин Л. Л. Переводоведческий словарь / Лев Львович Нелюбин. – М. : Флинта, 2009. – 320 с.
16. Ogden C. K. *The Meaning of Meaning : A Study of the Influence of Language Upon Thought and of the Science of Symbolism* / C. K. Ogden, Ivor A. Richards. – Harcourt, 1989. – 396 с.